ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII TERMINOLOGICE ŞI DE DOCUMENTARE ÎN TRADUCEREA DE SPECIALITATE DE ÎNALTĂ CALITATE

Sanda Cherata
Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Catedra de Limbi Moderne Aplicate

1. Traducerea de specialitate de înalt nivel profesional

În procesul globalizării la care asistăm în prezent, transferurile internaționale generează, pe lângă schimbul de produse, procese, tehnologii etc. şi *schimb de documentație*. Cererea de *traduceri specializate* şi de *localizare* este în continuă creştere. În fața unor astfel de provocări, traducerea specializată nu mai poate rămâne la un nivel artizanal. Oricât de bine pregătit este traducătorul, pentru a realiza o traducere de înalt nivel profesional, el trebuie să dețină anumite *tehnici* şi să utilizeze *instrumente* adecvate care să-l asiste pe toată perioada desfăşurării activității sale. Mai mult, la traducerea textelor specializate participă, adesea, o întreagă echipă. Acest domeniul de activitate are, din ce în ce mai mult, caracteristicile unei tehnologii sau chiar industrii.

Pentru realizarea unei traduceri de înalt nivel calitativ se parcurg, în mare, următoarele etape:

1. analiza textului sursă – detectarea eventualelor lipsuri sau neconcordanțe, a deficiențelor sau neclarităților de exprimare etc.;
2. documentarea – identificarea surselor de documentare în domeniul de specialitate, a dicționarelor, bazelor de date terminologice pentru domeniul respectiv;
3. extragerea termenilor şi frazeologiilor din textul sursă, împreună cu contextul lor de utilizare;
4. găsirea definițiilor termenilor extraşi
5. stabilirea echivalențelor în limba țintă
6. traducerea propriu-zisă
7. revizia traducerii
8. tehnoredactarea finală a textului în limba țintă

Activitățile premergătoare traducerii au, adesea, cea mai mare pondere în ce priveşte timpul de lucru şi de resurse umane implicate. Dintre acestea, documentarea şi munca terminologică sunt cele mai laborioase; modul în care sunt îndeplinite aceste activități influențează în foarte mare măsură calitatea traducerii.

Pentru ca totul să fie dus la bun sfârşit într-un timp cât mai scurt şi pentru a reutiliza orice produs al activității depuse, în traducerea de specialitate devine imperios necesară utilizarea *instrumentelor informatice* care să asiste traducătorii pe tot parcursul activității lor. Astfel de instrumente sunt: memoriile de traducere, instrumente de recunoaştere terminologică pe parcursul procesului de traducere, bazele de date terminologice etc.

2. Activitatea de documentare

Este obligatoriu ca traducătorul unui text specializat să cunoască foarte bine domeniul/subdomeniul din care face traducerea. El trebuie, în primul rând, *să înțeleagă* textul pe care îl are de tradus, să identifice conceptele şi să trateze în mod corespunzător termenii, atât în limba sursă cât şi țintă. Pentru aceasta, el trebuie să recurgă la diverse *surse documentare* care să-l ajute să stabilească ierarhia domeniilor şi subdomeniilor, să stabilească sistemele conceptuale, să identifice termenii şi frazeologiile etc.

Informațiile asupra conceptelor şi termenilor pot fi obținute atât din *surse scrise*, cât şi din *surse orale*. Toate sursele trebuie evaluate din punctul de vedere al criteriilor de calitate şi al scopului urmărit.

2.1 Sursele scrise

Primul lucru care trebuie făcut în activitatea de documentare este stabilirea unui inventar al surselor pertinente pentru activitatea propusă. În ***Pavel*** sunt menționate următoarele categorii de surse documentare:

- documente din domeniul studiat, cu difuzare largă sau restrânsă;
- baze de date terminologice, dicționare de specialitate, lucrări terminologice;
- site-uri Internet;
- inventare de publicații şi bibliografii;
- texte recomandate de specialiştii în domeniu;

- articole din revistele de specialitate care prezintă cele mai recente cercetări în domeniu;
- acte ale conferințelor, colocviilor şi simpozioanelor;
- legi şi reglementări în vigoare în domeniul vizat;
- glosare şi vocabulare interne;
- manuale, broşuri, pliante;
- texte promoționale şi publicitare.

Un documentarist din echipă poate pune la dispoziție documentația necesară, însoțită de o listă completă a referințelor bibliografice.

Textele selecționate trebuie supuse unei analize critice, reținându-se în final cele care corespund criteriilor de calitate şi țelului urmărit.

În ***Pavel*** sunt indicate următoarele criterii care trebuie să fie îndeplinite de sursele documentare utilizate în activitatea terminologică:

- pertinența terminologiei utilizate (precizie, uniformitate, coerență) şi calitatea elementelor definitorii din aceste texte, considerată din punctul de vedere al utilizatorilor vizați şi al scopului urmărit;
- adecvarea conținutului la necesitățile de comunicare cu utilizatorii (comunicare specializată, educativă sau familiară; formală sau nu; generală sau specifică);
- gradul de sistematizare a cunoştințelor, ținând seama de evaluările făcute de experți, de reputația autorului, a colecției sau a editurii, şi luând în considerare calitatea glosarelor, indicilor de noțiuni şi de nume din aparatul critic din aceste texte;
- actualitatea şi completitudinea conținutului în raport cu evoluția cunoştințelor în domeniul vizat (data apariției, obiectivele declarate ale lucrării, calitatea referințelor bibliografice, existența unor referințe apreciative etc.);
- calitatea lingvistică a redactării (gramatică, vocabular, claritatea şi precizia stilului);
- autenticitatea discursului (lucrare în limba originală sau traducere).

Dacă documentele sunt utilizate ca surse în baze de date terminologice, atunci referințele lor bibliografice trebuie să respecte criteriile de gestiune a bazei de date respective. Astfel, referințele trebuie să îndeplinească următoarele cerințe:

- să respecte sistemul de codificare utilizat de baza terminologică sau să fie exprimate explicit într-un format accesibil atât tratării electronice cât şi utilizatorilor;
- menționarea în câmpul sursă al fişei terminologice să fie făcută în conformitate regulilor de redactare în vigoare
- să se respecte drepturile de autor pentru sursele utilizate;
- referința să fie cât se poate de clară, astfel încât sursele să fie uşor de identificat şi să poată fi consultate prin mijloace electronice sau pe suport hârtie

2.2 Sursele orale

Sunt situații când nu pot fi găsite surse documentare privitoare la anumite concepte, la echivalentul unui termen într-o anumită limbă etc. În astfel de cazuri se apelează la specialişti – cadre universitare, cercetători sau practicieni, recunoscuți ca experți în domeniul vizat. Specialistul care furnizează informația terminologică trebuie *să îşi dea acordul* ca numele lui să fie folosit ca referință. Standardele ISO referitoare la sursele bibliografice (ISO 690, ISO 12083) admit specificarea persoanelor ca surse ale datelor terminologice şi prevăd informațiile de descriere ale acestora.

2.3 Fişele documentare

Este o bună practică întocmirea unor fişe în care să se înregistreze informațiile obținute în faza de documentare, prin studierea surselor selecționate. O intrare într-o astfel de fişă documentară conține toate informațiile relative la un obiect documentar (de obicei, un termen): referința la documentul în care a fost întâlnit şi poziția în document, definiție, explicații, descrieri etc., toate însoțite de specificarea sursei. Fişele documentare vor fi folosite la întocmirea inventarelor terminologice.

3. Activitatea terminologică

Activitatea terminologică presupune o muncă de specialitate. Prin aceasta se înțelege:

- identificarea termenilor în textul sursă (criteriul este găsirea desemnărilor **conceptelor**); stabilirea relațiilor între termenii care desemnează acelaşi concept (termeni sinonimi, forme prescurtate, variante ortografice sau gramaticale); determinarea atributelor termenilor (parte de vorbire, gen etc.);

- găsirea definițiilor termenilor;
- stabilirea termenilor echivalenți, şi a definițiilor acestora în limba țintă;
- întocmirea fişelor terminologice.

Această activitate poate fi desfăşurată fie de un traductolog-terminolog, fie de un terminolog. E bine să se aplice principiile prevăzute de standardele internaționale: ISO 704/2000 *Terminology work — Principles and methods*; ISO 12616:2002 *Translation-oriented terminography*.

3.1 Fişele terminologice

Fişele terminologice conțin toate informațiile referitoare la un concept dintr-un domeniu specificat şi la desemnările lui (sub formă de termeni) în limbile tratate.

Ele sunt elementele constitutive ale bazelor de date terminologice. În ce priveşte conținutul de informații, este bine să se respecte categoriile de date specificate în standardele ISO (ISO 16642 (TMF), ISO 12200:1999 (MARTIF)). Ele pot fi întocmite utilizând un sistem de baze de date dedicat creării bazelor terminologice (de exemplu, Trados MultiTerm), un sistem de baze de date relațional (de exemplu, Microsoft Access), sau chiar tabele Excel sau Word. Importante sunt informațiile terminologice care sunt înregistrate în fişe.

Informațiile referitoare la *termeni* se pot grupa în trei categorii:

a) informații *administrative*, care privesc date referitoare la responsabilități (cine şi când a introdus, verificat, validat informațiile), la modul de acces, la gradul de fiabilitate al informațiilor etc.
b) informații privind *relațiile* termenului cu alți termeni care desemnează acelaşi concept în aceeaşi limbă (termeni sinonimi, forme şi variante ale termenului principal) sau în limbi diferite (grad de echivalență, falls friends etc.)
c) informații *descriptive*:
    - *Descriere noțională*: definiție, context, însoțite de surse
    - *Informații gramaticale*: parte de vorbire, gen etc.
    - *Utilizare*: registru, restricție geografică etc.
    - *Statut*: dacă este standardizat, admis, preferat, respins etc.
    - *Origine*: modul de creare al termenului
    - *Informații generale*: pronunție, despărțire în silabe etc.

Întocmirea fişelor terminologice este o activitate laborioasă. Calitatea fişelor este direct influențată de calitatea muncii de documentare desfăşurată în prealabil.

4. Importanța specializării activităților

Pentru a se atinge un înalt nivel de profesionalism, trebuie să se admită că activitatea terminologică este o specializare aparte; chiar dacă traducătorul este cel care o desfăşoară, el trebuie să fie conştient că efectuează o activitate specifică, şi, pe parcursul ei *să devină* ***terminolog***.

În prezentarea de față pledăm pentru recunoaşterea specializării şi chiar a profesiunii de *terminolog*.

De exemplu, în Franța este sunt recunoscute profesiunile de ***traducător-terminolog*** şi de ***terminolog***.

În **Référentiel des emplois-types de la recherche et de l'enseignement supérieur (REFERENS)**[1] se defineşte profesiunea de ***traducător-terminolog*** astfel: traducătorul terminolog defineşte politica lingvistică a unității şi pune în practică orice mijloc, acțiune, rețea care poate furniza asistența necesară publicării şi comunicării multilingve. Activitățile pe care trebuie acesta să le desfăşoare sunt:

- conceperea şi aplicarea metodelor de lucru în traducere şi terminologie;
- organizarea, coordonarea şi urmărirea activității unei echipe de traducători terminologi;
- definirea şi propunerea de proiecte terminologice;
- alegerea şi adaptarea instrumentelor de gestiune terminologică;
- definirea modalităților de colaborare cu sub-contractanții;
- controlul calității traducerilor şi activităților terminologice realizate de colaboratorii interni sau externi;
- integrarea şi adaptarea instrumentelor informatice de asistare a traducătorilor;
- dezvoltarea parteneriatelor cu rețele naționale şi internaționale;
- valorificarea activității terminologice în învățământ, publicații, baze de date

APIL « ***Association des Professionnels des Industries de la Langue*** [2]» defineşte profesiunea de t***erminolog*** astfel: terminologul trebuie să asigure colectarea, tratarea şi difuzarea unui ansamblu de date terminologice dintr-un domeniu de cunoştințe stabilit, organizate astfel încât să poată fi puse la dispoziție spre consultare de către utilizatori. Activitatea poate viza terminologia unui domeniu de specialitate sau

[1] http://referens.univ-poitiers.fr/version/men/default.asp
[2] http://www.apil.asso.fr/

terminologia proprie unui client; această terminologie poate fi multilingvă. Competențele generale cerute:

- să poată recunoaşte într-un corpus termenii dintr-un domeniu dat;
- să utilizeze instrumente informatice care permit colectarea, stocarea şi tratarea termenilor;
- să recunoască şi să codifice proprietățile morfo-sintactice şi semantice ale termenilor

Competențele specifice cerute:

- să asigure livrarea către client a terminologiei;
- să instruiască utilizatorii în punerea la zi a bazei de date terminologice;
- să asigure calitatea terminologiei.

5. Concluzii

Traducerea textelor de specialitate presupune desfăşurarea unor activități prealabile de documentare şi de realizare a terminologiei domeniului tratat. Pentru a se atinge un înalt grad de profesionalism, aceste operații trebuie desfăşurate riguros, respectând norme care sunt deja cunoscute şi acceptate. Mai mult, este indicat ca aceste activități să fie îndeplinite de profesionişti.

Bibliografie

ISO 690:1987 *Documentation -- Bibliographic references -- Content, form and structure*.

ISO 12083:1994 *Information and documentation -- Electronic manuscript preparation and markup*.

ISO 704:2000 *Terminology work — Principles and methods*.

*** *Translation-oriented terminography*. (from ISO 12616.2). http://club.cycom.co.uk/tot/totOverview.html

ISO/DIS 16642 ISO/TC 37/SC 3/WG *Computer applications in terminology - Terminological markup framework*.

ISO 12200 : 1999 ; *Computer applications in terminology -- Machine-readable terminology interchange format (MARTIF) - Negotiated interchange.*

Pavel, Silvia *Le Pavel, didacticiel de terminologie*. Travaux Publiques et Services gouvernamentaux Canada, Bureau de la traduction, http://www.termium.gc.ca/didacticiel_tutorial/francais/lecon1/indexe_f.html

Busuioc, Ileana; Mădălina Cucu (2003) *Introducere în terminologie*. Universitatea din Bucureşti : www.unibuc.ro/eBooks/Filologie/terminologie